

rázatok követnek a személynevekről, a földrajzi nevekről, a történelmi emlékhelyekről, az idegen szavak és kifejezések jegyzékével, illetve a válogatásban szereplő írások és az író egyéb hasonló témájú műveinek ábécérendes bibliográfiájával, majd a tanulmányhoz felhasznált irodalom a hivatkozások feloldásával és a további felhasznált irodalom megadásával, s végül a kötetet illusztráló másféltucat kép listájával.

A közel háromszáz oldalnyi fényes, a sivatagi homokot idéző borítójú, puhakötésű könyv széles füleli strapabíróvá tesz a kiadványt, amely jelzi azt az igényes kiadói szándékot, hogy nemzedékek számára kívánt tartós, színvonalas, tudományos érdeklődésre számot tartó művet napvilágra hozni.

FABÓ EDIT

Várad várának, az pogány török által megszállásáról, Szalárdi János emlékirata Várad 1660. évi veszedelméről. Hasonmás kiadás, szerkesztette Balla Tünde és Lakatos Attila, a latin szövegeket fordította és gondozta Szvorényi Róbert, Budapest–Nagyvárad, Országos Széchényi Könyvtár–Partium Kiadó, 2013.

„Egy rosz, veszendő dög lóért, paripáért, török lóért 500 és 600 tallért adni gyakorta semminek tartatván, s ilyen emlékezetben maradandó hasznos jó dologra 600 avagy 700 tallért expendálni károsnak állítatván, még pedig oly munkára, melyből azon költséget is idővel szép haszonnal megvárhatná ember!” Szalárdi János írta mindezeket Teleki Mihálynak 1664 áprilisában Kolozsvárott, könyörögve az erdélyi kancellárhoz, hogy segítsen neki kiadni a kéziratban lévő történetét. Az erdélyi történetíró számításai szerint kétszáz nap alatt a tipográfussal „jól végre is vitethetik”. Szenci Kertész Ábrahám számára végül a *Várad Biblia* hozta meg a halhatatlanságot, s közel két évszázadot, 1853-ig kellett várni arra, hogy a számtalan 17–18. századi kéziratot másolata mellett az érdeklődők nyomtatásban is olvashassák az Erdélyi Fejedelemség tragikus fordulatokban gazdag krónikáját. Kemény Zsigmond első kiadása után Szakály

Ferenc 1980-ban rendezte sajtó alá a *Siralmas krónikát*.

A váradi menekültek most megjelent emlékiratának szövegét Széchy Károly fedezte fel, s tette ismertté a szakma számára a többkötetes Zrínyi-monográfiájában (1900). A Széchényi Könyvtárban őrzött kézirat (Quart. Hung. 98.) jelentőségét növeli az a szomorú tény, hogy a váradi káptalan levéltárából a 20. század elején felbukkant szövegváltozatot tartalmazó másolat – az államosítás utáni költöztetések miatt – a mai napi lappang. Ugyancsak kiemeli a most hasonmásban közölt kézirat értékét, hogy az 1976-ban román fordításban közreadott, sok téves kommentárt tartalmazó szövegkiadás feltehetően egy későbbi, a Szabó Károly neves bibliográfushoz köthető 19. századi, kolozsvári másolatán alapult, mivel Liviu Borcea is hiába kereste Karácsonyi János által meglelt, s tartalmilag ismertetett váradi kéziratot. A kolozsvári példány elektronikus másolata egyébként – hála az Egyetemi Könyvtár tervszerű digitalizálásának – letölthető a biblioteka honlapjáról. Később Balogh Jolán (*Váradinum*, 1982), majd Kulcsár Péter (*Inventarium*, 2004) is összegezte a váradi menekültek beszámolójának öt, akkor ismert kéziratát. A kolozsvári és a lappangó váradi kézirat mellett érdemes még megemlíteni az utóbbi időkig teljesen ismeretlen, Országos Levéltárban őrzött szövegvariánst. A szöveg alapos elemzése – Nagy Levente (1997) munkáját dicséri – kiderítette, hogy ez nem más, mint Szalárdinak Wesselényi Miklós nádorhoz írott beszámolója (melyre hivatkozik is *Siralmas krónikájában*), s a palatinus halála után, a nevével fémjelzett összeesküvés felszámolása-kor került a Kamarához. Létezik még egy ötödik, szintén az OSZK-ban őrzött 18–19. század fordulóján készült másolat (Balogh Jolán felfedezése), mely Tertina Mihály (c.1750–1808) nagyváradi tanár munkája. Az őrzökötet több latin és magyar nyelvű szöveget tartalmaz Várad történetéről. Úgy tűnik, hogy a kiváló literátor kiadásra szánta Szalárdi szövegét, melyet Rhédey Lajos grófnak, a jeles mecénási tevékenységéről is ismert királyi kamarásnak ajánlott.

A hasonmás-kiadásban közölt kézirat 1662-ben keletkezett, két különböző kéz írta, s az emlékirat mellett latin, illetve magyar nyelvű járulékos szövegeket is tartalmaz, többek között a fent említett

Wesselényihez szóló 1660-as beszámolót. Sajnos a kötet provenienciájáról alig tudunk valamit. A fakszimilében is jól látható pecsétek tanúsítják, hogy a 19. század első felének egyik legnevesebb gyűjtője, Jankovich Miklós szerezte meg, s töle került a Nemzeti Múzeum könyvtárába, amikor a csödbement műgyűjtő bibliotékáját megvásárolta a magyar országgyűlés 1836-ban. A kéziratot egy dupla méretű, behajtott lapon látható vázlatrajz is ékesíti, ami az ostrom alá vett nagyváradi várat ábrázolja („Várad varának delineatioia”) olyan információkkal együtt, mint például: „itt voltak az janicsárok sáncai”. Ezenkívül a váradi eseményekhez nem kapcsolódó szövegeket is olvashatunk a kiadásban, melyek Bocskai Istvánhoz kötődnek. Az első Rimay János ismert dicsőítő verse, a második egy ugyancsak róla szóló prózai megemlékezés. Egykori leírója minden bizonnyal Szepsi Korotz György 1612-es kiadású fejedelmi tükréből másolhatta le a szöveget, ezzel teljessé téve a kézirat-kötetet.

Maga az emlékirat is több részre tagolódik. A mívesen megszerkesztett, 1662-es évszámmal jelölt címlap, illetve a Wesselényihez az események hatása alatt álló friss reflexió (1660) két évvel későbbi átszerkesztése, kibővítése arra utalhat, hogy Szalárdi – hasonlóképpen krónikájához – ezt is ki akarta adni, hogy egy szélesebb olvasóközönséghez is eljuthasson Nagyvárad elestének igaz története a korban népszerű röplap formájában. A szöveg gondozóinak sikerült a kézirat másik másolójáról néhány adatot kideríteni. Közismert volt, hogy a kéthasábos szöveg baloldali keze Szalárdié volt, ám a jobboldali oszlop szerzőjeként nyilvántartott Jagossich Mártonról eddig semmit sem tudunk. A talán nyugat-magyarországi (Győr környéki) család e tagjának nevével a pápóci prépostság 1676-os oklevelében találkozhatunk, melyben homo regius-ként szerepel. Egyébként Széchy Jagossichnak tulajdonította a kéziratban a váradi várról található rajzot, mely a mai napig az ostrom egyetlen hiteles képi ábrázolása. A középkori Várad pusztulását hozó ostrom és vereség elevenedik meg a kötetet lapozgatva, s olyan részletekre bukkanunk, melyek nem kerültek bele – nem tudni miért – Szalárdi históriájába. Mintha az *Erdélyi csillagok*-at lapozgatnánk Dobó esküjénél: „ez mostani szorongató állapotjában [...] oltalmazására való dolgokban jó egyértelmet viselek”.

A kötetet három latin nyelvű szöveg zárja. Az első nem különösebben érdekes, I. Lipót felterjesztése a pozsonyi országgyűlés rendjeihez (1662). A másik két szöveg annál inkább megérdemli a figyelmet. Az előbbi egy 18 négysoros versszakból álló latin nyelvű költemény, szójátékot (morbus comitialis) felhasználó gúnyvers. A Pozsonyban keletkezett szöveg „az országgyűlési betegségben szenvedők ellen” íródott, kiknek – legalábbis az írója szerint – józan eszük híján marad, akiket epileptikus rohamok gyötörnek, s akik „az országot magánérdekből készek tönkretenni”. A költő nyilvánvalóvá teszi, hogy ezek az ország rontók a protestánsok. Mikor arról értekeznek, hogy mennyire jó lesz, ha „már nem az eretnkség nyakára támaszkodik a bárd” a margóra odairta valaki: „Majd ha a borjak repülni fognak!” A gúnyvers talán időrendben kapcsolódik a protestáns rendek kivonulásához, s az 1662-es pozsonyi országgyűlés kudarcához. Az utolsó latin nyelvű levélnek sem az íróját, sem címzettjét nem ismerjük, bár a kötet szerkesztői bátran megkockáztatják, hogy az előbbiben XIV. Lajos francia királyt, az utóbbiban Robert de Gravell (1616–1684) diplomatát tisztelhetjük. Mindenesetre érdekes feltételezés, hogy a szöveg a francia márkinak szóló instrukció lenne, hogy értesítse Lipótot – a mainzi választófejedelen keresztül – arról, miszerint nem kívánja kihasználni a német császár mostani nehéz helyzetét.

A kötet szerkesztői Balla Tünde és Lakatos Attila, akik fáradságot nem kímélve tárták fel a kéziratok nem mindig egyszerű történetét, s készítették el a mintaszerű szövegkiadást, csatolva hozzá a szövegértést segítő mai átirást. Talán csak Szabó András Péter új, nagyívű tanulmányának (*Századok*, 2012, 1085–1161) bedolgozása hiányzik a recenszensnek. Szabó a kolozsvári levéltárban talált egy addig ismeretlen, 6. szövegváltozatot, amely alapján kétségbe vonja Szalárdi szerzőségét. Mindezek abba az irányba mutatnak, hogy lesz még újdonság a váradi emlékirattal kapcsolatban, főként, ha a nagyváradi levéltár rendezése befejeződik és megnyílik a téma kutatói előtt. Mivel az elmúlt évtized hasonló kiadásai közül nem mindegyiket lapozgathatta felhőtlen örömmel a könyvet és a történelmet szerető szakmai közönség, ezért érdemes kiemelni a kötet szép és igényes tipográfiáját, s a fordító Szvorényi Róbert elegáns és

pontos munkáját. Az Országos Széchényi Könyvtár és a Partium Kiadó példamutató együttműködése egy szép formátumú hasonmással állított emléket Nagyvárad 1660. évi veszedelméről. Nyilvánvalóan „egy rossz veszendő dög lóért” fizetett összegnél komolyabb pénzt rakott össze Boka László (OSZK) és Horváth István, illetve Lakatos Attila (Partium) a cél érdekében, de a könyv végére érve a recenzens megerősítheti azt, amit már a könyv kézbevételekor is sejtett: megérte.

FARKAS GÁBOR FARKAS

Csáki Árpád: Pálos misszió Háromszéken a 18. században, Az illyefalvi rendház és könyvei, Sepsiszentgyörgy, 2013. Székely Nemzeti Múzeum (Székelyföldi könyvgyűjtemények, 1).

Öröndetes fejlemény, hogy a 18. századi erdélyi könyves műveltség újabb, eddig még feltáratlan részletét ismerhetjük meg Csáki Árpád most nyomtatásban megjelent tanulmányából. Kötetében a reformáció elterjedésének következményeként az Erdélyben visszaszoruló katolikus felekezetek közül a középkori, magyar alapítású pálos rend 18. századi háromszéki missziójának újraindulását, valamint nyolc évtizedes tevékenységét ismerteti, valamint részletesen bemutatja az illyefalvi rendház egykori könyvgyűjteményének történetét. Végezetül tételes leírást ad e könyvtár maradványának a napjainkban is a plébánián megőrzött köteteiről.

A tanulmánykötet tematikailag két önálló részre tagolódik. Az elsőben a magyarországi pálosok székelyföldi missziójának nyolc évtizedes történetét követhetjük nyomon az újrateremtéstől a rend magyarországi felszámolásáig. E részt zárja le a tanulmánykötet megírását lehetővé tevő szakirodalom felsorolása, valamint a vonatkozó „Melléklet”, amely a Batthyaneum kéziratgyűjteményében található. Az 1743. július 13-án lejegyzett dokumentum az illyefalvi rendház külső és belső fundusainak összeírását tartalmazza.

A pálosok megszakadt erdélyi jelenlétének újraindítására már a 17. század utolsó harmadában kísérlet történt. Domonkos Kázmér erdélyi apostoli vikáriusnak a Hitterjesztési Szent Kongregációhoz írt 1677. évi jelentése két magyarországi

rendtartományból érkező pálos atya székelyföldi tevékenységéről tudósított. Egyikük, Berzeviczi Lajos, a csíksomlyói plébánia vezetését látta el, és a templom javítását is elvégezte. Támogatói Apor István csiki főkirálybíró és Erdély későbbi alkancellárjának, Kálnoki Sámuelnek az édesanyja, Kálnoki Istvánné, Béli Anna voltak. Néhány évvel később Berzeviczinek a ferencesek nyomására az ugyancsak paphiánnyal küszködő Háromszékre kellett költöznie. Ott jó kapcsolatot épített ki Nagy Mózzsal, aki 1683-ban a római Hitterjesztési Szent Kongregációtól Berzeviczi Lajos és a vele érkező, az egyedülként fennmaradt baróti plébánia vezetését ellátó Egri György számára székelyföldi működésük engedélyezését kérte. Ügyüket támogatta Apor Lázár és öccse, István is. A század végén újabb pálos atyák érkeztek Erdélybe.

A 17. század végén az önálló erdélyi fejedelemség megszűnését követően vált csak lehetővé a katolikus egyházszervezet újjáélesztése. A pálosok székelyföldi misszióját a tövisi perjelség irányította, amely alá tartoztak az illyefalvi és a tordai rendházak.

A pálos rend Illyefalván 1701-ben alapította meg szerény rendházát, amelyben jelentős szerepe volt Nagy Mózes apostoli misszionárius, minorita ferences szerzetesnek, valamint a háromszéki katolikus főnemesi családok – Apor, Kálnoki, Bialis – anyagi támogatásának.

A pálos rend középkori működésének felújítása, újbóli, hivatalos behívásuk összefüggésben volt az erdélyi katolikus egyházi intézményrendszer ismételt kiépítésével, az egykoron működött plébánia- és az iskolai hálózat visszaállításával. Az oktatás területén egyre nagyobb szerepet vállaló pálos szerzetesek Illyefalván, a rend legkeletibb pontján a plébánia vezetését 1701 májusában vették át. Megszervezték az alsóháromszéki missziót. Sőt a korabeli forrás szerint szerepet szántak nekik a román fejedelemségek felé irányuló esetleges missziókban is. Háromszéken a lelkipásztori munka végzésére és az iskola működtetésére kaptak megbízást. Általában két személy élt a rendházban. Egyikük a plébánia és a rendház adminisztrátoraként működött, míg a másik rendtárs a vidéket járva prédikátorként működött. Legtöbbször Pápáról, az egyik legjelentősebb magyarországi pálos központból érkeztek a székelyföldi misszió feladatának ellátására, majd